

YEREL VE BÖLGESEL EKONOMİK KALKINMA PERSPEKTİFİNDE BÖLGESEL REKABETÇİLİK YAKLAŞIMLARI VE BÖLGESEL SEKTÖREL REKABETÇİLİK ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER¹

ASSESSMENTS ON REGIONAL COMPETITIVENESS APPROACHES AND REGIONAL SECTORAL COMPETITIVENESS IN THE PERSPECTIVE OF LOCAL AND REGIONAL DEVELOPMENT

Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU²

Dr. Öğr. Gör. Meral SAYIN³

ÖZ

İktisadi düşünce tarihinin gelişim evreleri incelendiğinde bölgesel kalkınmaya özel önem ithaf edilerek bölge bilimi olarak anılan bir alanın 1960 sonrası oluşturulduğu görülmektedir. Aslında 1960'lara kadar olan süreçte yaşanan bir takım iktisadi buhran ve yoksulluklar ile ilgili sorunlar, "Bölge Bilimi ile Bölgesel Kalkınma" yaklaşımlarının gelişimine ilişkin arka planı oluşturmuştur. 1960 sonrası dönemde bölgesel kalkınma ve 1990'lardan sonra bölgesel rekabetçilik konusunda yapılan çalışmaların sayısında yıllar içerisinde oldukça artış kaydedilmiştir. 1980'li yıllarda etkisi görülen küreselleşme olgusu ve yine aynı süreçte ilerleme kaydederek 1990'lara doğru kalkınmanın yerel ve bölgesel ekonomiler yoluyla gerçekleştiğini ortaya koyan "Yeni İçsel Büyüme Kuramı" da kalkınma gündeminde önemle yer almaktadır. Bu çalışmada, yukarıda belirtilen gelişmelerin ışığında, ulusal ve bölgesel kalkınmaya da katkı vermek üzere irdelenmesi gereken "bölgesel rekabetçilik" ve özellikle "bölgesel sektörel rekabetçilik" konularına değinilmektedir. Ayrıca, kısıtlı kaynakların mevcut sektörler arasında dağıtımının nasıl olması gerektiği hakkında stratejik kararlar üretilmesine katkıda bulunacak çeşitli analiz tekniklerine ilişkin bilgiler aktarılmaktadır. Bunlara ilave olarak, son yirmi yıllık süreçte rekabetçilik konusunda gündemde sürekli en üst seviyede olan, M. E. Porter öncülüğünde yürütülen kümelenme, küme analiz tekniklerine ilişkin öz bilgilere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bölge, Bölgesel Kalkınma, Bölgesel Rekabetçilik, Küme Analizi, Sektör Analizi

Jel Kodları: O18, R11

ABSTRACT

As development phases of history of economic thought are reviewed, it is seen into that a field as regional science was established by dedicating a particular importance to regional development after 1960. In fact, the problems related to economic depression and impoverishments constituted a background on developments for approaches related to *Regional Science and Regional Development*. It is observed that there is considerable increase in number of studies carried out on regional development and regional competitiveness after 1960s and 1990s, respectively. Effects of globalisation experienced in 1980s and *New Endogenous Growth Theory* indicating that development arises through local and regional economies, seen in the same years with improvements towards 1990s take place importantly in development agenda. In this paper, in the light of developments indicated above, *Regional Competitiveness* particularly, *Regional and Sectoral Competitiveness* that should be handled to contribute to local and regional development is addressed. Moreover, various analysis techniques contributing to some strategic decisions on how limited resources should be allocated amongst current sectors are mentioned. In addition, brief information on clustering and cluster analyses carried out under Michael Porter's leadership by staying always at the top of the agenda during the last 20 years is presented.

Keywords: Region, Regional Development, Regional Competitiveness, Cluster Analysis, Sector Analysis

Jel Codes: O18, R11

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Murat Ali Dulupçu danışmanlığında Meral Sayın tarafından hazırlanan ve 04.07.2017 tarihinde savunulan "Bölgesel Rekabetçilik ve Kümelenme: Alanya Turizm Konaklama Sektörü Küme Analizleri ve Stratejisi Önerisi" isimli doktora tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, 0000-0001-9269-5978, muratdulupcu@sdu.edu.tr

³ Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi, 0000-0002-2129-5712, mrlsyn@gmail.com

1.GİRİŞ

İktisadi düşünce akımlarının gelişimine ilişkin yaklaşımlar, bölgesel kalkınma yaklaşımları ile alakalı olarak incelendiğinde, 1960'lı yıllara kadar kuramsal düzeyde ortaya konmuş kayda değer bir çalışma bulunmadığı görülmektedir. Ancak 1960 öncesi süreçte yaşanan Büyük Buhran ve onun getirdiği yoksulluklarla ilgili sorunların oluşturduğu arka plan, gerek "bölge" kavramı ile ilgili olarak, gerek "bölgesel kalkınma"ya hizmet etmek üzere birçok çalışmanın ortaya konduğu göstermektedir. Bu bağlamda, yerel ve bölgesel ekonominin geliştirilmesine özgü ilk çalışma Perroux tarafından 1960 yılında yerine getirilmiştir. Walter Isard'ın öncülüğünde yine 1960 yılında Bölge Bilimcileri Derneği kurularak Bölge Bilimi alanının ayrı bir çalışma alanı olarak oluşturulması sağlanmıştır. İlerleyen yıllarda öncelikle bölgesel kalkınma ve 1990'lardan sonra bölgesel rekabetçilik konusunda yapılan çalışmaların sayısında oldukça artış kaydedilmiştir.

1980'li yıllarda etkisi görülen küreselleşme olgusu ve yine aynı süreçte 1990'lara doğru gelişerek kalkınmanın yerel ve bölgesel ekonomiler yoluyla gerçekleştiğini ortaya koyan "Yeni İçsel Büyüme Kuramı" da kalkınma gündeminde önemle yer almıştır. Yeni İçsel Büyüme Kuramıyla beraber 1990 sonrası kalkınma ile ilgili tartışmaların odağına Ulusal ve Bölgesel Rekabetçilik kavramları yerleşmiştir. Bölgesel Rekabetçilik kavramı içeriğinde, şehir ve bölgelerin güçlü oldukları ve kendilerine fırsat sunan sektörler, iş kolları ve faaliyetlere öncelik vermelerini kapsamaktadır. Öncelikli alanların belirlenerek kaynakların söz konusu öncelikler için değerlendirilmesi, yerel otoriteler için oldukça önemli stratejik karar konusudur. Bahse konu stratejik kararların temelinde bilimsel analiz ve değerlendirmelere yer verilmesi gerekmektedir. Bu gelişmelerin ışığında çalışmanın amacı, "Bölgesel Kalkınma bağlamında iktisadi gelişme ile ilgili yaklaşımların geçirdiği evrimler göz önünde bulundurularak, bölgesel kalkınmaya hizmet vermek üzere ele alınıp irdelenmesi gereken 'bölgesel rekabetçilik ve özel olarak bölgesel sektörel rekabetçilik' analizlerine ilişkin, konuyla ilgili yazında yer alan kaynaklar ve uygulamada yaşanan deneyimler birleştirilerek değerlendirmelerin ortaya konması" olarak belirlenmiştir.

Bu çerçevede, çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır; İlk bölümde öncelikle iktisadi düşünce akımlarının evrimlerine bölgesel kalkınma ile alakalı olarak değinilmekte ve daha sonra bölge ve bölgesel kalkınma kavramlarının gelişimi ile bölgesel kalkınmanın evrimlerine ilişkin bilgi sunulmaktadır. İkinci Bölümde 1990'lardan itibaren 2000'lere doğru yoğun bir şekilde gündeme yerleşen kalkınma için yerel ve bölgesel rekabetçilik kavramına odaklanılarak öncelikle, makro seviye ulusal rekabetçilik kavramına ve ardından bölgesel rekabetçilik ile ilgili analiz yöntemlerine değinilmektedir. Bu bağlamda bölgesel rekabetçilik yaklaşımının öncülerinden olan M. E. Porter'ın 1990'ların başında ortaya koyduğu, ancak yoğun bir şekilde 1998'den sonra uygulamaları yaygınlaşan "bölgesel rekabetçilik için küme analizi" ile ilgili değerlendirmeler ve önerilere yer verilmektedir.

2. BÖLGE VE BÖLGESEL KALKINMA: GELİŞİM SÜREÇLERİ VE YAKLAŞIMLARIN ANA HATLARI

İktisadi düşünce tarihinin gelişim süreci incelendiğinde bölgesel kalkınmaya özel önem ithaf edilerek bölge bilimi olarak anılan bir alanın 1960'larda oluşturulmasına kadar olan süreçte yaşanan bir takım iktisadi buhran, yoksulluk dönemleri ile bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarından kaynaklanan sorunların, "Bölge Bilimi ile Bölgesel Kalkınma" yaklaşımlarının gelişimine ilişkin arka planı oluşturduğu görülmektedir. Bu çerçevede ikinci bölümümde öncelikle iktisadi düşünce akımlarının tarihsel süreç içerisinde bölgesel kalkınma bağlamında incelenmesine ve ardından bölgesel kalkınma ile ilgili yaklaşımların geçirdiği evrelere ilişkin bilgilerin sunulmasına yer verilmektedir..

2.1. Bölgesel Kalkınma İle Alakalı Olarak İktisadi Büyüme Genel Bakış

Bu kapsamda Klasik Akım ile başlayarak daha sonra Keynes ve ardılları ile Neo-Klasik Akımın ve ardından halen güncel olan Yeni İçsel Büyüme Kuramına ilişkin yaklaşımlara yer verilerek, yerel ve

bölgesel ekonominin geliştirilmesine ilişkin bakış açıları sergilenmektedir. XVIII. yüzyılda aydınlanma döneminde Fizyokratlar olarak anılan bir grup iktisatçının ekonomik büyüme ile ilgili gündeme getirdikleri yaklaşımların ardından Adam Smith, 1776'da, yayınlanan "Ulusların Zenginliği" çalışmasıyla, pazara sadece fiyat mekanizmasına 'görünmeyen el' şeklinde yönlendirme yapılarak, ekonominin kendi dengesini kendisinin bulabileceğine ilişkin görüşü, konuya yeni boyutlar getirmiştir (Hunt, 2009:90-95). Smith ile aynı yaklaşımı paylaşan Ricardo'nun 1817'de ortaya koyduğu "Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı" da uluslararası ticarete, ülkelerden her birisinin diğerlerine göre "görelî avantaj taşıması ve karşılıklı yarar sağlama" şeklinde sonuçlanmasının ve iktisadi büyümeye katkısının koşullarını kapsamaktadır (Hunt, 2009:163). Klasik düşünce akımı çerçevesinde birçok iktisatçı "iktisadi büyüme" konusunda çalışmalar yapmış, ancak bunların bilimsel tabana oturtulması Alfred Marshall'ın 1890'da yazdığı "Ekonominin İlkeleri" adlı eseriyle mümkün olmuştur. Marshall, iktisadi büyüme alanına kazandırdığı birçok kavramın yanı sıra, "iç ölçek ekonomisi", "dışsal ekonomiler" ve "firmalar arası mekânsal yakınlık" gibi kavramlara ilişkin de açıklamalarda bulunmuştur (Hunt, 2009:374-375). Bu kavramlar daha sonraki yıllarda geliştirilen bölgesel kalkınma ve rekabetçilik yaklaşımlarının çoğuna temel oluşturmuştur.

John Maynard Keynes, 1929 - 1943 dönemini kapsayan "Büyük Buhran" sürecinde ortaya koyduğu, ekonomik büyüme için hükümet ve kamu sektörü müdahalesinin zorunlu olduğu yaklaşımı II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan yoksulluk sürecinde politikacıların oldukça ilgisini çekmiştir. Keynes ile hemen hemen aynı dönemlerde yaşayan ve onunla tamamen aykırı görüşlere sahip olan Joseph Schumpeter, 1911'de geliştirdiği "girişimcilik kuramı"nda iktisadi kalkınmanın temelinde "girişimcilik ve inovasyon"un olduğunu ortaya koymuştur. Schumpeter, Büyük Buhran sürecinde girişimcilik ve inovasyonun iktisadi kalkınmayı neden yukarı çekemediği konusunda oldukça sorgulanmış ve her ne kadar konuya 1939'da yazdığı bir kitabında açıklık getirirse de, iktisadi politika konusunda parlak bir dönem yaşayan Keynes'in gölgesinde kalmış ve görüşleri itibar görmemiştir (Leonard, 2009:191-193). Ancak Schumpeter'in görüşleri yıllar sonra değer kazanmış ve XX. yüzyılın önemli iktisatçıları arasında genel kabul görmüş bir yaklaşımdır. İktisadi büyüme konusunda, Keynes akımının erken sürdürücülerinden R. F. Harrod ve E. Domar tarafından geliştirilen ve Harrod-Domar Modeli olarak anılan model, özellikle gelişmiş ülkelere göre kurgulanmış (Dulupçu, 2002:47) olması ve bir takım zafiyetleri nedeniyle pek kabul görmemiştir (Kennedy, 2009:10). Robert Solow'un 1956 ve 1957 yıllarında üretimde teknoloji ve ekonomik büyüme konuları üzerine yazdığı makaleler ve aynı dönemde ondan bağımsız olarak, aynı yaklaşımla T. Swan tarafından geliştirilen ekonomik büyüme kuramı da uzun yıllar geçerliliğini sürdürmüştür. Keynes yaklaşımının ardıllarını oluşturan, Solow ve Swan'ın büyüme modelleri, iktisat yazınında "Neo-Klasik Büyüme Modeli" olarak anılmaktadır. Neo-Klasik yaklaşım, büyümenin esasını dışsal unsurlar (exogenous factors)'ın oluşturduğunu öngörmektedir. Bu yaklaşım, özellikle 1970'li yıllara kadar birçok iktisatçı tarafından benimsenerek geliştirilmiş ve ortaya konulan ekonomik modellerde hükümetler tarafından uygulanmıştır (Boianovsky ve Hoover, 2009:1-10).

Neo-klasik büyüme yaklaşımı kapsamında "yakınsama" ile ilgili çeşitli çalışmalar yürüten Solow ve Swan'ın, 1956'da geliştirdikleri iktisadi büyümeyle ilgili kuramlar ülkeler veya bölgeler arası yakınsama konusuna değinmektedir (Boianovsky ve Hoover, 2009:10). Neo Klasik yaklaşımın ortaya koyduğu "Bölgesel Yakınsama Hipotezi" kapsamında "ülkeler ya da bölgeler arası ticaret" ile "yatırımlar" teşvik edildiği takdirde, sermaye birikimi ile istihdamın artmasına olumlu katkısının olacağı öngörülmüştür (Dawkins, 2003:135). Solow, 1970 tarihli bir çalışmada, "Teknolojik gelişmenin, modelde açıklanmayan harici (exogenous) bir değişken olarak ele alınmasının kuramsal düzeyde bariz bir boşluk yarattığını" kabul etmiştir. Ayrıca, eğer teknoloji girdi olarak sisteme dahil edilseydi, "bütün faktörlerin ölçeğe göre artan getiri ortaya koyacağını" da ilave etmiştir (Boianovsky ve Hoover, 2009:17). R. J. Barro ve X. S. Martin'in, 1960'dan başlayarak yaklaşık yirmi beş yıl boyunca 98 ülkede yürüttüğü araştırmalar sonucunda "sadece yapısal nitelikleri ve başlangıç koşulları benzer olan bölgeler ya da ülkeler arasında yakınsama olduğu" belirlenmiştir (Barro ve Martin,

1992:245-247). OECD'nin OECD ülkeleri üzerinde yaptığı araştırma neticesinde, “az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında yakınsama olmadığı” ortaya konmuştur (Martin ve Sunley, 1998:201-227). 1980’li yıllara gelindiğinde, bölge içinde üretkenlik, verimlilik ve yeteneklerin değerlendirilmesi gibi konuları, Neo-Klasik akımın açıklamakta yetersiz kalması içsel unsurlara dayalı kalkınma modeli ile ilgili çalışmalara hız kazandırmıştır. Özellikle 1980’lerin sonu ve 1990’ların başında iktisadi büyüme konusundaki söylemler, iktisadi büyümenin içsel unsurlara dayandırıldığını, büyümenin yerel devlet (state) ya da il (county) düzeyinde gerçekleştiğini ortaya koyarak, yerel ve bölgesel ekonomilerin ve bu kapsamda yerel ve bölgesel aktörlerin önemini ön plana çıkartmıştır.

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Neo-Klasik Büyüme Kuramı hakim paradigma olarak iktisadi büyüme konusundaki çalışmaların çerçevesini çizmiştir. 1986 yılında Paul Romer’in “*teknolojik değişim ve nüfus ile ilgili değişkenleri içsel unsur*” olarak ortaya koyan makalesinden sonra bu yaklaşım, “İçsel Büyüme Kuramı (Endogenous Growth Theory)” olarak makro iktisat alanında yaygın bir şekilde benimsenmiş ve yeni büyüme kuramlarının ortaya konmasına da öncülük yapmıştır (Dulupçu, 1997:69). Son birkaç on yıllık süreçte gündeme gelen “Yeni İçsel Büyüme Kuramı (New Endogenous Growth Theory)” ya da sadece “Yeni Büyüme Kuramı” olarak anılan kuram kapsamında, insan kaynakları başta olmak üzere, yerelde sahip olunan varlıkların önemi vurgulanmakta ve ayrıca teknoloji, girişimcilik ve liderlik de dahil olmak üzere yerel kurumsal unsurların da kalkınma için gerekliliğinin altı çizilmektedir (Stimson ve Stough, 2011:113).

1990’lı yıllardan itibaren tartışma gündemine oturan İçsel Büyüme Kuramının önemli bir katkısı, “teknolojik ilerlemenin içsel unsurları oluşturan firmalardan kaynaklandığını öne sürmesi”dir. Bu kapsamda bilginin, girişimcilik ve inovasyonla stratejik düzeyde ilişkisi artan düzeyde fark edilerek, bölgesel kalkınma için bilginin ve inovasyonun yayılımının temel başarı unsurları arasında yer aldığı görüşü yaygın kabul görmüştür. Bu çerçevede de, firmaların mekânsal yakınlığı sayesinde gömülü bilginin dolaşımının kolaylaşmakta olduğu, firmaların ilişkisel yakınlığı sayesinde firmalar arası işbirliği ve etkileşimin geliştiği, kurumsal yakınlığın ortaya konduğu davranışsal kural ve normlarla aktörler arası işbirliğinin kolaylaştırıldığı kaydedilmektedir (Capello ve Nijkamp, 2011:312-313). 1980’lerde gelişmeye başlayan yeni İçsel Büyüme Modeli, işletme ya da endüstri içerisinde ve belli bir bölge ya da metropoliten alan içerisinde “yaparak öğrenme” süreci olarak da algılanabilir. Neo Klasik yaklaşımın teknolojik ilerleme unsurunu “İçsel Büyüme Modeli”nin bir unsuru olarak ilk tasarlayanlar, Paul Romer ve Robert Lucas’dır. İçsel büyüme modelinin öncülerinden olan Schumpeter’in 1942 tarihli “Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi” adlı yapıtında matematiksel modellerle olmasa da büyümenin kaynağının içsel unsurlar olduğunu kaydetmektedir (Button, 2014:24-25).

Bilindiği gibi, 1970’lerin ortalarından itibaren, sınırların ortadan kalktığı yeni bir ekonomik düzende sermayenin ve işgücünün sınırsız hareketliliği ile ticaretin serbestleşmesi gözlenmiştir. Bu süreçte ulusal devletlerin etkisi azalmaya başlamış ve ekonomik büyümenin baskın motorları şeklinde kentler ile mega kent bölgeleri, stratejik ana komuta merkezi işleviyle, girişimcilik ve inovasyonun sürücülerini olarak ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede Yeni İçsel Büyüme Kuramı, yığılım ekonomilerine, ölçek ekonomileri ve dışsallıklar olarak atıfta bulunmaktadır. Ayrıca fiyat mekanizmaları yoluyla oluşan pazar başarısızlıklarının da altını çizmektedir. Bu kapsamda liderlik, kurumlar, yaratıcılık, inovasyon ve girişimcilik gibi içsel somut değerlere, kentlerin ve bölgelerin performansını artıran unsurlar olarak güçlü vurgu yapılmaktadır (Stimson vd., 2011:3-6). Nijkamp’ın 1994’de, Capello’nun 1999’da yayınladığı çalışmalarında, üretken sermaye, insan kaynakları, sosyal sermaye, ekolojik çevre gibi değerler, “sürdürülebilir yenilikçi kalkınma için temel başarı unsurları”, olarak kaydedilmektedir (Stimson vd., 2011:10). 2000’li yıllar ve daha sonrasında, bahse konu yerel kaynaklı değerlere başka başarı unsurlarının da eklendiği ve iktisadi kalkınmanın temelini yerel ve bölgesel kalkınma alanında sağlanan başarının üzerine oturtulduğu uygulamalarla görülmektedir.

2.2. Bölge ve Bölgesel Kalkınma: Gelişim Süreçleri ve Yaklaşımların Ana Hatları

Bölgesel Kalkınma yaklaşımları ile ilgili olarak, iktisadi düşünce akımlarının gelişimi çerçevesinde, 1960'lı yıllara kadar kuramsal düzeyde gerçekleştirilmiş kayda değer bir çalışma bulunmamasına rağmen, daha öncesinde, gerek “bölge” kavramı ile ilgili olarak, gerek “bölgesel kalkınma”ya hizmet etmek üzere birçok çalışmanın ortaya konduğu bilinmektedir. Bu çerçevede bu kısımda öncelikle “bölge” ve “bölgesel kalkınma” kavramlarının ve daha sonra da “bölgesel kalkınma” yaklaşımlarının gelişim süreçlerine ana hatlarıyla yer verilmektedir.

“Bölge” kavramının içeriğine ilişkin Walter Christaller ve August Lösch tarafından Merkezi Yer Kuramı (Central Place Theory) kapsamında, sırasıyla 1933 ve 1954 yıllarında, “bölge, merkez yerlerin veya şehirlerin hiyerarşik sistemleri” şeklinde tanım getirilmiştir (Dawkins, 2003:137). Bölge kavramıyla ilgili olarak daha fazla kabul gören başka bir tanım, “bölgeyi mekânsal bağımsızlığı ya da ‘işgücü pazarının düğüm noktası’ olması” yönüyle tanıtmaktadır. Hoover ve Giarratani'nin 1985’de getirdiği bu tanım, işgücü pazarı düğüm noktasının iki özelliğine değinmektedir. Bunlardan birincisi, “bölgelerin kendi içindeki işgücü sermaye ve mal akımı fonksiyonlarının, diğer bölgelere göre daha yoğun olduğu”, diğeri de, bölge içindeki faaliyetlerin, çevre (periphery) alanlardan ziyade, düğümün yoğunlaştığı bir noktaya doğru yönlendirildikleri temasına odaklanmaktadır. Karl Fox da 1994’de “bölge, fonksiyonel ekonomik alandır” tanımı ile düğüm yaklaşımının daha gelişmiş sürümünü ortaya koymuştur. Bu tanım ekonomik alanların sınırlarının çizilmesine kavramsal bir temel oluşturmuştur. Karl Fox’un yaklaşımının içerdiği argümanların, zaman içerisinde teknolojik gelişmelerle büyük ölçüde yetersiz kaldığı bakış açısıyla, Dawkins tarafından 2003’de bir tanım geliştirilmiştir. Dawkins, bölge kavramını, “belli bir coğrafi alanda tarihi veya başka bir nedenle yakın konumlanmış nüfus” şeklinde tanımlamaktadır. Bölgenin lokasyona bağımlılığının ise, “yerel kültür paylaşımının çekiciliği, yerel işgücü merkezleri, yerel doğal kaynaklar, lokasyona özel, hayatı kolaylaştıran unsurlardan kaynaklanabileceğini” ortaya koymaktadır (Dawkins, 2003:133-134, 137). Bölge kavramının içeriği ile ilgili Capello ve Nijkamp, 2011’de yayınlanan bölgesel büyüme ve kalkınma kuramlarının yeniden değerlendirildiği makalesinde, “bölgenin, ulus devletle vatandaş arasında ‘karma mekânsal birim (hybrid spatial unit)’ oluşturduğu”nu öne sürmekte ve kalkınmayı içsel büyüme unsurlarıyla ilişkilendirerek değerlendirmeler yapmaktadır. Bu çerçevede bölgesel kalkınma kuramı “makro-ekonomik büyüme politikası”yla da ilişkilendirilmektedir (Capello ve Nijkamp, 2011:301-302).

Avrupa Birliğinde bölge tanımı EUROSTAT tarafından AB Bölgesel Politikalarının düzenlenmesi ve uygulanmasını gerçekleştirmek üzere ortaya konmuştur (Eurostat, 2016). OECD’nin bölge sınıflamasının “Bir Bakışta OECD Bölgeleri” başlıklı çalışmada değinildiği üzere, ülkeler bazında geliştirilen coğrafi birimleri temel almaktadır ve istatistikî araştırma çalışmalarına yönelik olduğu belirtilmektedir. Ayrıca AB’nin bölge sınıflaması ile büyük ölçüde uyumlu olduğu da kaydedilmektedir (OECD, 2004:153).

Bölgesel kalkınma ile ilgili arayışlar, XVIII. yüzyılın ortaları veya daha belirgin olarak 1890’lı yıllarda Marshall tarafından yerine getirilen çalışmalara kadar uzanmakta ve “yığılım ekonomileri” ile “dışsal ekonomiler” kavramlarından oldukça faydalandığı bilinmektedir. Aslında, Neo Klasik yaklaşım, bünyesinde yürütülen “bölgesel yakınsama” ile ilgili tartışmalar nedeniyle, bölgesel kalkınma konusunun odağında yer almıştır. Bölgesel Yakınsama Kuramı, devlet müdahalelerini ilgilendirmesi ve ayrıca yakınsama ya da iraksamanın ardındaki unsurların belirlenmesi kapsamında bölgesel kalkınma konusuyla yakında ilgilidir (Çiçek, 2013:11). Bunların dışında, “Yer Seçim Kuramı (Location Theory)”, “mekân”ın Neo Klasik yaklaşımda ve özellikle bölgesel yakınsama kuramı analizlerinde göz ardı edilmesine tepki olarak geliştirilmesi ve kuramın içeriğinin bölgesel kalkınma ile direk alakalı olmamasına rağmen, bölgesel kalkınma çalışmalarına katkı sağlayan önemli kuramlardan birisi olarak görülmektedir. İlk olarak A. Weber (1929) tarafından geliştirilen ve daha sonra E. Hoover (1937) ile M. Greenhut (1956) ve W. Isard (1956) tarafından genişletilen Yer Seçim Kuramı, endüstrinin yer seçim tercihlerine bir optimizasyon modeli ile odaklanmaktadır. Isard, bu

çalışmaları temel olarak Bölge Bilimi olarak bilinen bir alanın kurulmasını sağlamıştır. Ayrıca, bölgesel ekonomik kalkınma ile ilgili bir metodoloji geliştirerek, bu metodolojinin uzun yıllar bölgesel kalkınma için standart bir araç olarak kullanılmasını sağlamıştır (Dawkins, 2003:136).

“Bölgesel Kalkınma” konusundaki tanımlar incelendiğinde, farklı disiplinlerin bakış açısıyla birçok farklı tanım oluşturulduğu bilinmektedir. Stimson ve Stough tarafından getirilen tanım kapsamında bölgesel ekonomik kalkınmanın çok boyutluluğuna değinilerek, konunun “ekonomik süreçlerin ve bir bölgeye tahsis edilen kaynakların, sürdürülebilir kalkınma ve arzu edilen ekonomik çıktılar ile neticelenen ve ayrıca iş dünyasının, yöre sakinleri ile ziyaretçilerinin beklentilerini karşılayan bir uygulama” olduğuna dikkat çekilmektedir (Stimson ve Stough, 2008:3). Capello ve Nijkamp, 2011’de yayınlanan bir makalesinde, bölgesel kalkınmanın amacını, “eşitlik ve etkinlik için olduğunu” oldukça öz bir şekilde ifade etmiştir (Capello ve Nijkamp, 2011:301). Ulusal ekonomide bölgelerin önemi ve özellikle dünyanın birçok mega kent bölgelerinin rolü, 1970’lerden sonra küreselleşme, liberalleşme ve yapısal değişim ile önemli ölçüde değişirken, bu gelişim sürecinin ekonomik kalkınma içerisinde oldukça önem kazandığı görülmektedir. Blakely and Bradshaw, 2002’de yayınladıkları “Yerel Ekonomik Kalkınmanın Planlaması” başlıklı yayında, yatırımların çekilmesi yoluyla yerel ekonomilerin güçlendirilmesine ilişkin planlama çalışmalarında geleneksel yöntemlerin terkedilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, “yerel içsel kaynakların sermayeleştirilmesinin sürdürülebilir bir ekonomi yaratılması için bir sıçrama tahtası olması” gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda yerel ekonominin güçlendirilmesine yönelik firmalara teşvik dağıtılmasından ziyade, yörenin kalitesinin artırılması veya yerel kaynakların adil ve sürdürülebilir refah yaratılmasına yönelik kullanımıyla teşvik edilmesini vurgulamaktadırlar. Ayrıca, sayıca çok fazla olmayan, fakat eğitilmiş bir nüfus kitlesinin yerel kalkınmada “kilit” olduğunun, bu bağlamda “öğrenme, araştırma ve inovasyonun yöreye çekilmesi”nin temel alınması gerektiğinin altı çizilmektedir (Blakely, 2011:77). Yerel ve bölgesel ekonominin geliştirilmesine özgü ilk çalışma Perroux tarafından 1960 yılında yerine getirilmiştir. Ancak Walter Isard’ın öncülüğünde, Bölge Bilimi, 1960 yılında ayrı bir çalışma alanı olarak geliştirilmiş ve daha sonraki yıllarda gerek bölgesel kalkınma, gerek bölgesel rekabetçilik alanında yapılan çalışmaların sayısında artan düzeyde gelişme kaydedilmiştir. Bu bağlamda yerel ve bölgesel ekonomik kalkınmanın gelişim evrimi ile ilgili dönemler, 1960-1980 dönemi, 1980-1990 dönemi ve 1990’lardan günümüze kadar olan dönem şeklinde ele alınıp irdelenebilir (Dulupçu, 2006:2-3).

2.2.1. 1960’dan 1980’lere Kadar Bölgesel Kalkınmanın Ana Hatları

Bu süreçte Neo-Klasik akımın dışsal müdahalelerle bölgelerarası yakınsamayı hedefleyen yaklaşımının geliştirilmiş sürümleri üretilmiş ve ayrıca Bölge Biliminin de bir çalışma ve araştırma alanı olarak kabul edilmesiyle bölgesel kalkınma ve yakınsama konularına olan ilgi de giderek artmıştır. 1960’lardan başlayarak 1980’lerde küreselleşme sürecine doğru giderken bölgesel kalkınma yaklaşımlarının geçirdiği evrimde öncelikle “büyüme kutupları” oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Esasen bunun gelişim sürecinde de Birikimli Nedensellik Kuramı ile Ekonomi Taban Kuramının, önemli bir yer oluşturduğu görüşü taşınmaktadır.

a) *Birikimli Nedensellik Kuramı (Theory of Cumulative Causality)* Gunnar Myrdal’ın 1957’de yazdığı bir makalesinde “sermayenin ölçüğe göre artan getirisi”nin, ilk defa sanayileşen bir bölgede ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşmasına ve bunun da ötesinde “birikimli nedensellik” sürecinde kendi kendine büyüme eğiliminin oluşmasına yol açacağı iddia edilmiştir. Myrdal, ayrıca geri kalmış yörelerin, gelişmiş bölgelerle etkileşimi sonucunda onlardan bilgi ve inovasyon temin etme ve ayrıca ürünlerini onlara pazarlayarak ihracatını geliştirme gibi faydaların da olabileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca, “birikimli nedensellik modeli” uygulama sürecinde, gelişmiş yörelerde büyümeyi, maliyetini geri kalmış yörelere yükleyerek, tetiklediğini de belirtmiştir. Kaldor, 1970’de, Myrdal’ın bu kuramını, ekonomi taban kuramından da faydalanarak genişletmiştir. Literatürde Myrdal-Kaldor olarak anılan yaklaşımın “bölgelerarası ıraksama”yı işaret ettiği düşünülmüş olsa da 1975’de “Dixon and Thirlwall”

modeli daha ayrıntılı analiz ederek, “bölgelerarası ıraksamaya neden olmayacağını ve bölgesel büyüme farklılıklarının sabitlenerek sürdürülebileceğini” ortaya koymuştur (Darwin, 2003:139). Uygulamaların sonucunda ulaşılan bulguların oldukça tartışmalı olması nedeniyle model daha sonra geliştirilerek “büyüme kutupları yaklaşımına” zemin hazırlanmıştır.

b) Ekonomi Taban Kuramı (Theory of Economic Base): İkinci Dünya Savaşı sonrası artan yoksulluk ve bölgelerarası gelişmişlik farkının açılmasıyla Keynes yaklaşımı olan kalkınma planları üzerinden harici müdahaleler yoluyla yatırımların geliştirilmesi ve yerel kaynakların hareketlendirilmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda bölgesel ekonominin dinamiklerinin hareketlendirilmesiyle ilgili yaklaşımlardan birisi de “Ekonomi Taban Kuramı” ve onun genişletilmesiyle 1960’larda geliştirilen “Büyüme Kutupları Kuramı”dır (Çiçek, 2013:24-25). Charles Tiebout ve Douglass North tarafından 1950’li yıllarda geliştirilen “Ekonomi Taban Kuramı”, ulusal seviyede tasarlanan iktisadi kalkınma modelinin bir parçası olup, bölgesel yakınsamaya katkı sağlamak üzere geliştirilmiştir. Ekonomi Taban Kuramına getirilen birçok eleştiri, daha sonra bölgesel kalkınma modeli olarak “Büyüme Kutupları”nın geliştirilmesine katkıda bulunmuştur (Tekeli, 1976:278-280).

c) Büyüme Kutupları (Growth Poles) Modeli: Büyüme kutupları, “kentsel alanda konumlanmış sanayi grupları ile bunların etki alanı boyunca gelişmesi teşvik edilmek üzere tasarlanan bölgesel ve endüstriyel planlama modeli”dir. Büyüme Kutupları, yığılım ekonomilerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmış olup, bölge ekonomisini yönlendiren ve gelişmesinde motor görevi gören sektörün ileri ve geri bağlantılarını oluşturan sektörlerin geliştirilmesini esas almaktadır. Perroux, 1950 tarihli bir makalesinde, ekonomik gelişmede “mekan”ın önemini vurgulayarak, “mekanın, güçlerin bir alanı olarak” tanımlanmaktadır. Perroux, Büyüme Kutupları modelini, 1955’den sonra dışsal ekonomileri dahil ederek geliştirmiştir (Monsted, 1974:106). Perroux’un 1961’de yayınlanan “XX. Yüzyıl Ekonomisi” başlıklı eserinde, başat ekonomiye ilişkin görüşleriyle beraber “Büyüme Kutupları”nı ayrıntılı anlatan modeline yer vermektedir (Sandretto, 2009:13). 1980’lere gelindiğinde yürütülen deneysel çalışmalar büyüme kutuplarının, iktisadi gelişme üzerine etkisini net olarak ortaya koyamamıştır. Büyüme kutupları olarak oluşturulan merkezlerde zaman içerisinde gerçekleşen farklı düzeylerdeki gelişmeler, kuram tarafından izah edilemeyince büyüme kutupları yaklaşımı terk edilmiştir (Dawkins, 2003:140). Daha sonra Marshall’ın 1890 tarihinde ortaya attığı Sanayi Havzaları yaklaşımı yeniden keşfedilmiştir. Ancak Perroux, Kalkınma Ekonomisi ve Mekansal Ekonomiye sağladığı özgün katkıları nedeniyle XX. Yüzyılın önemli iktisatçıları arasında yer almaktadır. (Sandretto, 2009:1).

d) Yeni Marshall Sanayi Havzaları (Neo-Marshall Industrial Districts) Modeli: Yeni Marshall Sanayi Havzaları yaklaşımı, yığılım ekonomileri ile bunun iç ölçek ve dış ölçek ekonomilerinden faydalanmaktadır. Avrupa’da birçok ülkede yerel ekonomiyi canlandırma amaçlı uygulanan Sanayi Havzaları Modeli, büyük sanayi yapılarında çalışanların konutlarının da bulunduğu bir alana atıfta bulunmaktadır. İktisatçı Deborah Tappi bir araştırmasında, Yeni Sanayi Havzaları modelinin özellikle 1970 sonrası Büyük Durgunluğun ardından Güney İtalya’daki yoksul bölgelerin kalkındırılması için hükümetin yoğun politik ve mali çabalarıyla hayata geçirildiğine ve bölgesel kalkınmanın yerelleşme ekonomileriyle sağlandığına değinmektedir (Tappi, 2001:2-4). Yeni Sanayi Havzalarının yapısı ve işleyişi 1980’li yıllarda başlayan küresel ekonominin oluşturduğu koşullara firmaların uyum sağlayamaması, gelişmenin ve sürdürülebilirliğin hala harici müdahalelere dayandırılması sanayi havzalarının uygulamalarında başarısızlıklara neden olmuştur. Ancak öncelikle İtalya’da olmak üzere, Yeni Sanayi Havzalarını uygulayan hükümetler, yaklaşımlarını 1990’larda “küme ve kümelenme” kavramlarıyla yenileyerek farklı ve daha etkin bir şekilde uygulamışlardır.

2.2.2. 1980’lerden 1990’lara Kadar Bölgesel Kalkınmanın Ana Hatları

1980’lerde hız kazanan küreselleşme olgusu ve bunun iktisadi düşünce yaklaşımlarına yansımaları ile yaşanan değişimler sonucunda, 1990’lara doğru “İçsel Unsurlara Dayalı Büyüme Kuramı”nın bölgesel kalkınma yaklaşımları üzerinde yoğun etkisinin olduğu görülmektedir. İktisatçı Frances

Cairncross'un 1997 tarihinde yazdığı "Mesafenin Ölümü (The Death of Distance)" adlı kitabında, 1980'lerden sonra bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata etkileri ortaya konularak, uluslararası pazarlarda daha rekabetçi olmak için esnek üretim sistemlerinin geliştirildiğine, çok uluslu şirketlerin sayısının arttığına ve bunların da ulusal sınırları ortadan kaldırarak iş dünyasında "mesafenin önemini yok eden bir yapıya dönüşüm yaşandığına" dikkat çekilmektedir (Harvard Business School, 2016).

Ancak diğer taraftan da küreselleşme sürecinde bölgesel ekonominin aktörleri arasındaki iletişim, coğrafi yakınlık sayesinde kolaylaştırılarak, bilgi ve deneyimin dolaştığı bir çevrenin oluşması sağlanmıştır. Bu yaklaşım, ünlü iktisatçı Marshall'ın yıllar önce değindiği bilginin dağılımı ile dışsal ekonomi yaratılması ve bunun ardından "ekonominin mekânda yığılımı" düşüncesi ile çakışmıştır (Ascani vd., 2012:4-5). Kurumlar arası örgütsel yakınlık, kavram, dil ve üslup birliği sağlanarak, inovasyon ve etkileşimli öğrenme tetiklenmekte ve ayrıca, sosyal yakınlık, kişisel ilişkiler yoluyla öğrenme ve bilginin yayılımı geliştirilmekte ve kişiler arası güvenin sağlanmasında rol oynamaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde, kurumsal zafiyetler, aktörler arası bağlantıların kırılmaları gibi nedenlerle gelişmiş ülkelerde belirlenen aynı performansı görmenin mümkün olamayacağı da kaydedilmektedir (Intarakumnerd vd., 2002:1446-1447). 1980'li yıllara doğru ilerlerken Marshall Yeni Sanayi Havzaları Modelinin gerektirdiği yoğun harici müdahaleler nedeniyle başarısızlığa uğraması ve ayrıca küreselleşmenin getirdiği çok boyutlu unsurlar, "Bölgesel Üretim Sistemleri" ve "Yenilikçi Çevre Modeli" şeklinde, daha fazla yerel unsurlara dayanan bölgesel yapıların oluşumuna zemin hazırlamıştır.

a) *Bölgesel Üretim Sistemleri (Systems of Territorial Production)*: Sanayi havzalarının canlandığı dönemde, aynı veya benzer türde bu alanda "Bölgesel Üretim Sistemleri" veya "Teknoloji Havzaları" v.b. isimlerle birçok bölgesel model geliştirilmiştir (Maillat, 1998:114). Bölgesel Üretim Sistemlerinin en özgün türleri, teknoloji havzaları olup, bunlar bölgesel inovasyon sistemleri ve teknopolis olarak da anılmaktadır. Bölgesel Üretim Sistemlerinin uygulamada Ar-Ge ve inovasyona dayalı katma değerli bilgi üretimini temel aldığı bilinmektedir (Bogdański, 2012:30). Maillat'a göre, bölgesel üretim sistemlerinde işletmeler, eğitim, danışmanlık gibi iş geliştirme hizmetleriyle desteklenmekte, pozitif dışsallıklardan yararlanmakta, "teknik bilgi, beceri, kültür ve girişimcilik" ile ilgili üretim faktörlerinden faydalanabilmekte ve işbirliklerini inovasyon ağ yapıları üzerinden oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra, bölgesel üretim sistemlerinde üretimin büyük bir bölümü, uluslararası rekabetçiliği ve ihracat kapasitesi olan bir yapı bünyesinde gerçekleştirilmektedir (Maillat, 1998:114-116). Bu çerçevede "İşsel Büyüme Kuramı"na birçok yönden hizmet eden Bölgesel üretim Sistemlerinin, halen Bölgesel İnovasyon Sistemleri şeklinde sektörel kümelenmelerle etkileşimli olarak kurulduğu ve Fransa, Almanya gibi özellikle gelişmiş ülkelerde tekrar etkin bir şekilde yararlanılmaya başlandığı görülmektedir.

b) *Yenilikçi Çevre Modeli (Innovative Milieu Model)*: Bu yaklaşım, 1980'li yılların ortalarında Yenilikçi Çevre Odaklı Avrupa Araştırma Grubu (GREMI: *European Research Group on Innovative Milieux*) tarafından Sanayi Havzaları Modelinin geliştirilmesiyle tasarlanmış ve gündeme getirilmiştir. Maillat, "Sanayi Havzalarından Yenilikçi Çevre"ye geçişin gelişimini aktardığı makalesinde, "Yenilikçi Çevre Modelinde, yenilikçiliğin ve yenilikçi ağ yapıları"nın vurgulandığını belirtmektedir. Bu süreçlerin, bir tarafta etkileşim mantığını, diğer tarafta da ortak öğrenme dinamiklerini harekete geçirdiğini kaydetmekte ve ağ yapıları üzerinden kurulan işbirliklerinin etkileşim ve sosyal sermayeyi geliştirdiğine değinmektedir (Maillat, 1998:120-121). Ratti ve diğerleri tarafından yapılan bir çalışmada da, "Yenilikçi Çevre"nin yarattığı dışsallıkların altı çizilerek, yenilikçi çevrenin "çok boyutlu, oyuncuları birlikte iş yapmak üzere birbirine bağlayan, aynı zamanda üretken araçların yapısal değişimine katkı veren bir gerçeklik" olduğu kaydedilmektedir (Ratti ve Bramanti, 2015:28). Diğer taraftan, "Yenilikçi Çevre Modeli"nin, ekonomisi zayıf olan yörelerde, "yerel aktörler arası işbirliğinin oluşturulması ve inovasyonun hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi" kapsamında zafiyetler taşıdığı ve bu nedenle başarılı olamayacağı görüşleri de taşınmaktadır. Bu

çerçevede Yenilikçi Çevre Modelinin söz konusu yörelerde, “bütünüyle gelişmiş bir şekilde” yakalanmasının imkânsız olduğunun saha deneyimleriyle teyit edildiği kaydedilmektedir (Camagni, 1995:317).

2.2.3. 1990’lardan Günümüze Kadar Bölgesel Kalkınmanın Ana Hatları

1990’lı yıllardan sonra bölgesel kalkınma konusunda gündeme gelen yaklaşımların genelde içsel unsurlara dayalı kalkınmayı desteklediği belirlenmekle beraber, odaklanılan ya da esas alınan temel unsurlarda farklılıklar olduğu görülmektedir. Geleneksel bölgesel kalkınma yaklaşımından yeni bölgesel kalkınma anlayışına geçiş sürecindeki temel farklılık yenilikçiliğe odaklanılmasına ilişkindir, bu çerçevede başka önemli bir husus da “yerel ve bölgesel kaynakların harekete geçirilmesine odaklanılması” ile ilgilidir (Sungur vd., 2013:8). Söz konusu yaklaşım 1990’lardan itibaren halen gündemde olan “bölgesel rekabetçilik” olarak anılan yaklaşımla oldukça paralellik taşımaktadır. Bu çerçevede ele alınan yaklaşımlar, Yeni Ekonomi Coğrafyası, Öğrenen Bölgeler Modeli, Bölgesel İnovasyon Sistemleri ve Küme Yaklaşımıdır.

a) *Yeni Ekonomi Coğrafyası (New Economic Geography)*: Paul Krugman’ın 1991’de yazdığı “Artan Getiriler ve Ekonomi Coğrafyası” makalesinde tanıtılan söz konusu model, bir bölgesel kalkınma modeli olmamakla beraber, ölçek ekonomileri ile sermayenin artan getirisinin, bölgelerarası ticaret modeline dahil edilmesi yaklaşımıyla bölgesel kalkınmaya katkı sağladığı bakış açısını kapsamaktadır. Yeni Ekonomi Coğrafyası, “merkez ve çevre” ilişkilerini esas alan ve büyük ölçüde, “mono-polistik rekabet genel denge modeli” olan Dixit-Stiglitz modeline dayandırılmıştır (Dawkins, 2003:484-485). Krugman “Yeni Ekonomi Coğrafyası” yaklaşımına değindiği makalesinde, modeli kurgularken, Marshall’ın sanayinin belli bir alana yoğunlaşmasının oluşturduğu dışsal ekonomiler kavramından oldukça yararlandığını belirtmektedir (Krugman, 1991:484-485). Fujita ve Krugman, 2000 yılında yayınlanan “Dünyanın Nerede Olduğu, Yeni Ekonomi Coğrafyasıdır” başlıklı makalede, “Uluslararası Ticaret” ve “Ekonomi Coğrafyası” gibi birbirlerinden iki uzak alanı birleştirerek, mekânın ekonomik gelişmeye olan katkısını ortaya koymaktadır (Fujita, M., Krugman, 2004:53). Krugman, bu alanda yürüttüğü çalışmaların kuramsal içeriğini genişleterek ve deneye dayalı çalışmalarla modeli zenginleştirerek, 2008 yılında kendisine Nobel İktisat Ödülü kazandıracak çerçeveye getirmiştir. Nobel İktisat Ödülü aldığı çalışmanın konusu “ekonomik faaliyetlerin yer seçimi ile ticaret kalıplarının analizi” ile ilgilidir.

b) *Öğrenen Bölgeler (Learning Regions)*: Bu kavramı ilk ortaya koyan ve gelişimine katkıda bulunanlar, önce Richard Florida, sonra Bengt-Åke Lundvall ve ardından Peter Maskell ile diğerleri gelmektedir. Florida, bölgelerin, küresel ve bilgi yoğun kapitalizmin yeniçağında öğrenmenin ve bilginin yaratılması için odak noktası haline gelerek “bilginin ve fikirlerin toplayıcısı ve dağıtıcısı” işlevini görmeye başladığını belirtmektedir (Florida, 1995:527-528). Lundvall, Öğrenen Ekonominin Sosyal Boyutu başlıklı çalışmasında bilginin ekonomide artan önemini vurgulamakta ve bu bağlamda ekonomik kalkınma için insan sermayesine yatırımın önemine değinmektedir (Lundvall, 1996:3-4). Kevin Morgan Öğrenen Bölgeler ile ilgili bir makalesinde, “öğrenen ekonomi ve öğrenen bölgeler” kavramı kapsamında inovasyonun önemini vurgulamakta ve bu bağlamda, inovasyonun “etkileşimli öğrenen süreç” gerektirdiğine ve ayrıca, “kurumsal alışkanlıklar ve sosyal geleneklerin çeşitliliği ile şekillendirilmekte olduğuna” değinmektedir. Bu sayede gömülü bilginin etkin kullanımının mümkün olabileceğini kaydetmektedir (Morgan, 1997:493). Öğrenen Bölgeler kavramı, 1990’lı ve 2000’li yıllarda yoğun bir şekilde akademik ve pratik çalışmalarda ele alınmış, ancak uygulamada belli bir metodoloji ortaya koymadığı ve sadece kavramsal ve kuramsal düzeyde kaldığı belirlenmiştir.

c) *Bölgesel İnovasyon Sistemleri (Regional Innovation Systems)*: 1990 sonrasında bölgesel kalkınmaya hizmet eden yaklaşımlardan birisi olarak Bölgesel İnovasyon Sistemleri (BİS) gündeme gelmiş olup, konunun geçmişi, 1970’lerde başlayan teknopolis kurma çabalarının sonuçlarıyla ilgilidir. İnovasyona yönelik küme yapılanmalarında kurumlar arası ilişkilerin organik olarak geliştiği, ağ yapılanmalarının teşvik edilerek canlandırıldığı belirlenmiştir. Stratejik seviyede konu analiz

edildiğinde, Michael Porter tarafından ortaya atılan ve 1998 sonrası yoğun bir şekilde uygulamaya giren küme yapıları ile etkileşimine atıfta bulunulmakta ve BİS'in kendi içerisinde birçok kümeyi içerdiği belirtilmektedir (Cooke, 2001:23). Gömülü bilginin aktarılmasında mesafe önem kazanırken, kodlu bilginin dolaşımında mesafenin önemi bulunmamaktadır ve bu nedenle, gömülü ve kodlu bilginin yayılmasında arada oluşan boşluklar, “bilgi dinamikleri” ile doldurulmaktadır. Bu kapsamda çağımızda geleneksel modellere dayalı bölgesel kalkınmanın yerini “çok yerelli ve çok ölçekli bilgi dinamikleri paradigması” almış olup, bu dönüşüm ile birlikte, inovasyonun arka planında yer alan bilgiye odaklanıldığı belirlenmektedir (Dulupçu vd., 2010:205). İnovasyon geliştiren girişimcilerin evrim geçirerek yerel ve bölgesel kalkınma stratejisinde etkin bir yer oluşturduğu, özellikle 1970'lerden itibaren Silicon Vadisinde, Almanya Kuzey Rhine Bölgesinde, Güney Fransa Sophia Antipolis Bölgesinde ve 1980'lerden sonra da Finlandiya Oulu Technopolis'de görülmektedir. Bu örneklerin İsveç, Finlandiya, Japonya ve Avusturya'dan örnekler ilave ederek zenginleştirilmesi mümkündür (Sayın, 2017:61).

d) *Küme Yaklaşımı (Cluster Approach)*: Michael E. Porter tarafından 1990 sonrası, ulusal ve bölgesel rekabetçilik kapsamında gündeme getirilmiş ve 1998 itibarıyla A.B.D., Avrupa ve daha birçok ülkede sahada bölgesel rekabetçilik için değerlendirilen önemli bir araç olmuştur. Özellikle son yirmi yıllık süreçte küme tabanlı kalkınma yaklaşımına yönelik küme analiz ve geliştirme aşamalarından oluşan “küme metodolojisi”nin hala yaygın bir şekilde kullanılmaya devam edildiği görülmektedir. Porter'ın “Rekabet Avantajı” yaklaşımını ortaya atmasını takiben “rekabetçilik kavramı, refah ve üretkenlik” kavramlarıyla alakalı olarak yeni anlam kazanarak önemi artmıştır (Kitson, 2004:993). Küme kavramıyla ilgili olarak, küme yazınında birçok farklı tanım bulunmakla beraber, Harvard Business School'un güncel yaklaşımı “*kümelerin, bir ulus veya bölgede belli bir alanda faaliyet gösteren bağlantılı şirketler, uzmanlaşmış tedarikçiler, servis sağlayıcılar ve ilişkili kurumların coğrafi yoğunlaşması*” şeklindedir (Harvard Business School, 2019). Kümeler, üretkenliğin artırılması ve ekonomik refahın sağlanmasında kilit rol oynayan yapılar olarak kabul edildiği için geliştirilmesi ve güçlendirilmesi hükümetlerin, sivil toplum kuruluşlarının, şirketlerin ve diğer ilgili kurumların önemli gündem maddesini oluşturmalıdır. Bu çerçevede kaynakların öncelikle hangi kümelerin geliştirilmesine tahsis edileceği ise, önemli bir stratejik karar konusudur.

3. BÖLGESEL REKABETÇİLİK KAVRAMI

Ulusal ve bölgesel rekabetçilik konusunun gündeme geldiği 1990'lerden itibaren 2000'lere doğru, bölgesel rekabetçilik kavramının, iktisadi kalkınma bağlamında ulusal rekabetçilik ile beraber, çeşitli uygulamalar ve akademik çalışmalar kapsamında yaygın bir şekilde gündeme damgasını vurduğu görülmektedir. Bölgesel rekabetçilik yaklaşımının ilklerinden olan M. E. Porter'ın 1990'ların başında ortaya koyduğu, ancak yoğun bir şekilde 1998'den sonra yararlanılmaya başlayan “küme analiz ve geliştirme stratejisi” ile ilgili yöntemler, çağımızda birçok ülkede mikro rekabetçilik göstergelerinin ölçümünde hala yaygın bir şekilde rağbet görmektedir. Bu çerçevede bu bölümde öncelikle makro seviye ulusal rekabetçilik kavramına ilişkin, bölgesel rekabetçilik ile alakalı olarak, bilgiler sunulmaktadır. Daha sonra bölgesel rekabetçilik için kaynakların hangi sektörlere tahsis edilmesi gerektiğine ve bu kapsamda sektörel kümelenmeler için rekabetçi sektörlerin belirlenmesine değinilmekte ve kümelerin analizine ilişkin tekniklere yer verilmektedir.

3.1.Genel Çerçevede Ulusal Rekabetçilik Kavramı

Rekabetçilik farklı bağlamlarda, farklı alanlardan kullanılabilen oldukça geniş içeriğe sahip bir kavram olmakla beraber, bu başlık altında sadece makro seviyedeki ulusal rekabetçilik kavramına, bölgesel rekabetçilik ile ilişkilendirilerek değinilmektedir.

M. Porter, Dünya Ekonomik Forumu için 2004 yılında hazırladığı raporda rekabetçilik ile doğrudan ilgili olması sebebiyle, üretkenliğin mikro ekonomik temellerinin, birbirleriyle alakalı iki alandan

oluşturduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilkinin, ülkenin yerli şirketleri ve yabancı mali desteklerinin işlem gördüğü ortamın gelişmişlik seviyesiyle, diğeri de makro-ekonomik iş ortamının kalitesiyle ilgili olduğunu kaydetmekte ve ülke üretkenliğinin nihai olarak şirketlerin üretkenliği tarafından belirlenmekte olduğuna değinmektedir. Ülkedeki şirketler üretken olmadığı sürece ülkenin üretken olamayacağını vurgulayarak, şirketlerin üretkenliğinin ulusal iş ortamının kalitesiyle iç içe bütünleşik olduğunu ifade etmektedir. Gelişmiş şirketlerin stratejilerinin, ileri düzey yetenekli işgücü, daha iyi bilgi, gelişmiş altyapı, daha iyi tedarikçi, daha ileri araştırma enstitüleri ve daha güçlü rekabet koşullarını gerekli kıldığının altını çizmektedir (Porter, 2004:25). Dünya Ekonomik Forumu tarafından, ulusal rekabetçilik için, “bir ülkenin üretkenlik seviyesini belirleyen kurumlar, politikalar ve faktörler takımı” şeklinde bir tanım getirilmekte ve ulusal rekabetçiliğin ülkenin üretkenlik seviyesiyle güçlü bağlar taşıdığına değinilmektedir (World Economic Forum, 2018:43). Harvard Business School tarafından, ulusal ve bölgesel rekabetçilik konusunda ortaya konulan tanım, “eğer bir ulus veya bölge içerisinde faaliyet gösteren firmalar, ulusal veya küresel ölçekte ortalama bir vatandaş için yaşam standartlarını ve ücretlerini aynen sürdürerek veya yükselterek, başarılı bir şekilde rekabet edebiliyorsa, söz konusu ulus veya bölge bir ölçüde rekabetçi kabul edilebilir” şeklindedir. Buna ilave olarak rekabetçilik ayrıca “bir yörenin iş yapma yeri olarak uzun dönemli üretkenliği” olarak da tanımlanmaktadır. Bu kavramlarla uyumlu olarak, bir bölgenin rekabetçi olabilmesi için iki hususun mevcudiyeti gerekmektedir. Bunlardan ilki, firmaların ve çalışanların üretkenliği, diğeri ise, vatandaşların işgücüne yüksek katılım sağlama kabiliyetidir (Ketels, 2015:3).

Silvia Marginean, mikro ve makro rekabetçiliğin etkileşimine ilişkin bir makalesinde, rekabetçiliğin bütün yollarının birbirleriyle alakalı olduğunu kaydetmektedir. Rekabetçiliğin toplam üretkenlik faktörlerine dayalı mikro-ekonomik temelleri ve refahı yaratan rekabetçilik kavramının açıklanmasında oldukça önem taşıdığını belirterek, XXI. yüzyılda uluslar ve şirketler için inovasyon ve eğitilmiş iş gücünün rekabetçiliği belirleyeceğini kaydetmektedir (Marginean, 2006:35). 1990’lardan sonra ulusal rekabetçilik kavramının yoğun bir şekilde ele alınmasıyla beraber, ABD, İngiltere, Belçika, Hollanda, İtalya ve Japonya başta olmak üzere, birçok ülkede rekabetçilik üzerine kurumsal yapılanmaların oluşturulduğu görülmektedir (Kitson vd., 2004:991). Mercedes Delgado ve diğerleri ulusal rekabetçiliğin temelini belirleyicilerini mikro-ekonomik ve makro-ekonomik bakış açısıyla birlikte ele alarak analiz etmektedir. Bu kapsamda iş ortamının kalitesi, kümelerin geliştirilmesi ve şirketlerin karmaşıklığı, çok yönlülüğü ve stratejileri mikro-ekonomik yapının, maliye ve para politikaları ile sosyal altyapı ve politik kurumların makro-ekonomik yapının belirleyicileri olduğu kaydedilmektedir (Delgado vd., 2012:41). Ketels, 2016 tarihli çalışmasında, yukarıda değinilen göstergelerin “coğrafi lokasyon, doğal kaynaklar ve büyüklük temeline dayanan göstergelerin” de ilavesiyle, modelin kapsamının geliştirildiğini belirtmektedir (Ketels, 2016:14).

Dünya Ekonomik Forumu tarafından rekabetçilikle ilgili belirlenen göstergeler, oldukça kapsamlı araştırma ve deneyimlere dayandırıldığı için birçok çalışmaya ve hatta bölgesel rekabetçilik çalışmalarına da temel teşkil ettiği bilinmektedir. Bu çerçevede Avrupa Komisyonu, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Merkezi, v.b. kurumların Dünya Ekonomik Forumunun rekabetçilik ölçüm metodolojisini çalışmalarında esas aldığı görülmektedir. Dünya Ekonomik Forumu, ulusal rekabetçiliğin mikro-ekonomik ve makro-ekonomik temellerini ölçmek üzere geliştirdiği göstergelerle analizlerini 2005 yılından itibaren sürdürmektedir. Ancak küreselleşmenin getirdiği değişiklikler nedeniyle 2019 yılında metodolojide bazı yenilikler yapılarak “Küresel Rekabetçilik Endeksi (Global Competitiveness Index; GCI)” olarak anılan temel göstergenin içeriği 4. Sanayi Devriminin yansımaları çerçevesinde yenilenmiştir. Güncellenen GCI 4.0 çerçevesinde temel göstergeler, (i) Fırsat Sunan Çevre, (ii) Beşeri Sermaye, (iii) Pazarlar, (iv) İnovasyon Eko-sistemi başlıkları şeklinde yenilenmiş ve bunların ilgili alt göstergeleri de değiştirilmiştir (World Economic Forum, 2019:v).

3.2.Bölgesel, Sektörel Rekabetçilik ve Kümelene

2000’li yılların başından itibaren yoğun bir şekilde gündemde olan bölgesel rekabetçilik konusuna uzmanlar ve özellikle akademisyenler, konunun karmaşıklığı nedeniyle ortak bir tanım getirememişlerdir. Ancak yine de ulusal rekabetçilikten bölgesel rekabetçiliğe ilgilerini yönelten birçok uzman arasında, bölgelerin rolüne ilişkin, *“refahın yaratılması ve ekonomik büyümenin yönetimi ile örgütlenmesi için kilit alanlar”* olduğu ile ilgili olarak geniş düzeyde görüş birliği oluşmuştur. Bu kapsamda bölgesel rekabetçilik için getirilen *“ulusal ve uluslararası pazardan pay alma başarısı için şehir ve bölgelerin birbirleriyle olan rekabeti”* şeklindeki bir tanımın, yapılabilecek en kolay tanım olabileceğine dikkat çekilmektedir (Kitson vd., 2004:991-992). Bunun yanı sıra, Porter’ın, ulusal ve bölgesel rekabetçiliğin analizi için geliştirdiği ve 1998 itibarıyla yoğun olarak kullanılmaya başlayan *“küme analizi için Karo Çerçeve Modeli”* nin temel ve alt unsurlarını oluşturan göstergelere, 2002 yılından sonra yayınlanan Dünya Ekonomik Forumunun Küresel Rekabetçilik Raporlarında *“Mikro Ekonomik Rekabetçilik Endeksleri”* şeklinde yer verilmiştir (WEF, 2002:60-61). Bu göstergeler Dünya Ekonomik Forumunun her yıl geliştirilerek yayınlanan göstergelerinin oluşturulmasına temel teşkil etmiştir.

İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD)’nin uzmanlarına göre, *“bir bölgenin başarılı firmaları bölgesine çekebilme ve orada kalmalarını devam ettirebilme ve ayrıca yöre sakinlerinin yaşam standartlarını yükseltebilme ya da aynen devam ettirebilme özelliklerini taşıması durumunda ‘rekabetçi bölge’ olarak kabul edilebileceği”* kaydedilmektedir. Rekabetçilik kavramının genişletilerek *“bölge rekabetçiliği”* üzerinde çalışmaların yürütülmesi yeni olmakla beraber, bölgesel kalkınma politikası üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Geçmiş dönemlerde bölgesel kalkınma politikası, bölgeleri daha rekabetçi yapmak üzere uluslararası rekabetçiliği olan firmaları bölgeye çekmeye çalışmıştır, ancak bunun sonucunda başarı oldukça sınırlı kalmıştır. Bölgesel kalkınmaya yeni yaklaşım, mevcut firmaların daha rekabetçi yapılarak kalkınmanın sağlanması yönündedir. Bu yaklaşım rekabetçiliğin kaynağı olarak, sadece fiziki altyapıya değil ayrıca bölgesel değerlere ve varlıklara vurgu yapılmasına neden olmuştur (OECD, 2019).

Avrupa Komisyonu tarafından 2008 yılında geliştirilen *“Bölgesel Rekabetçilik Endeksi”* (Regional Competitiveness Index *“RCI”*), Avrupa’da Düzey II bölgelerinin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede kullanılan metodoloji kapsamında, Dünya Ekonomik Forumunun metodolojisi temel alınmakta ve (i) Girdi temelli, (ii) Üretken temelli (iii) İnovasyon temelli ekonomi olmak üzere üç ana gösterge altında on bir alt gösterge ve onlara bağlı alt göstergelerle bölgesel rekabetçilik analiz edilmekte ve değerlendirilmektedir. Avrupa Komisyonu, ilk *“Bölgesel Rekabetçilik Endeksi”* Raporunu, 2010 yılında yayınlamıştır (Annoni ve Dijkstra, 2019:3). Avrupa Komisyonu, Bölgesel Rekabetçilik için, *“bir bölgenin firmalara ve orada yaşayanlara, çalışma ve yaşama için çekici ve sürdürülebilir bir çevre sunma yeteneği”* olarak tanım getirmektedir. 2019 yılında ana göstergeler aynen devam ettirilerek bölgesel rekabetçilik raporu yayınlanmıştır. Bu kapsamda RCI’ın AB’nin uyum politikası bağlamında bölgesel kalkınma stratejilerinden sorumlu ulusal ve yerel karar vericiler için yegane, karşılaştırılabilir ve şeffaf bir araç olduğu kaydedilmektedir (Annoni ve Dijkstra, 2019:3).

Bölgesel rekabetçilik kapsamında yer alan oldukça önemli başka bir husus da *“bölgesel sektörel rekabetçilik”* ile ilgilidir. Bölgesel sektörel rekabetçilik için, bölge ve sektör düzeyinde çeşitli göstergeler belirlenerek istatistiksel analizlerle, hangi sektörlerin gelişmeye açık, potansiyel taşıyan ve rekabetçi sektörler olduğuna ilişkin değerlendirmeler yapılması mümkün olmaktadır. Söz konusu değerlendirmeler, sektörlerin birbirleriyle karşılaştırmalı olarak *“sektörel rekabet gücü”* nün ortaya konmasını kapsmalıdır. Bu çerçevede göz önünde bulundurulması gereken temel göstergeler sektör bazında istihdam, iş yeri sayısı, ithalat/ihracat, ciro, teknoloji kullanımı, Ar-Ge ve inovasyon yatırımları, v. b. istatistiklerle ilgili nicel ya da nitel değerlendirmeleri kapsayabilir. Ancak sektörel rekabet gücünün ortaya konması, söz konusu istatistiklerin ötesinde sektördeki işletmelerin,

paydaşların veya daha genelde ekonomik destek kurumlarının yaklaşımlarını sergileyen ve niteliksel araştırma yöntemlerinin de dahil edildiği bir takım analizlerin yürütülmesini gerektirmektedir.

Sektörlerin rekabet gücünün belirlenmesinde faydalanılan araştırma yöntemlerinden birisi de, PESTLE olarak anılan yöntem olup, sektörün politik, ekonomik, toplumsal, teknolojik, mevzuat ve çevre boyutlarıyla araştırılmasını içermektedir. Ancak PESTLE genelde, sektörün durumuna ilişkin ve dışsal unsurları kapsayan genel bir çerçeve çizdiği için, uygulamada içsel unsurların analizini içeren başka bir araştırma yönteminin tamamlayıcısı olarak kullanıldığı zaman daha anlamlı sonuçlar verdiği belirlenmiştir. Bu çerçevede Porter tarafından yerel rekabetçiliğin analizi için geliştirilmiş olan “Karo Çerçeve Modeli” ile birlikte kullanılması durumunda, konuya dış çevre analizi yönüyle katkıda bulunması sağlanabilir. Esasen PESTLE bulguları, Karo Çerçeve modelinin bulgularıyla bütünleştirilerek stratejik karar üretmek üzere, misyon, vizyon, amaç, hedef gibi ifadelerin belirlenmesi sürecinde, teyit edilmiş bilgilerle hareket edilmesini sağlamaktadır.

Bölgesel ve sektörel rekabetçilik için yararlanılan bir başka yöntem de BCG (Boston Consulting Group) Matriks Yöntemidir. Sektörlerin birbirlerine göre mukayeseli gelişim potansiyellerini, bir başka ifadeyle rekabetçilik seviyelerini ortaya koymak üzere kullanılan yöntemlerden birisidir. “BCG Matriks” Yönteminden yararlanılarak yürütülen uygulamalarda, bir taraftan sektörün “pazarda gelişim dinamikmi”, diğer taraftan da bunun “istihdam yaratma kapasitesi”nin gelişimine etkisi ölçülerek değerlendirmeler yapılması mümkündür. Pazar dinamikminin gelişimini ölçmek üzere, genelde işletme başına ciro artışı kullanılmaktadır. Türkiye’de işletmelerle ilgili istatistiki veriler incelendiğinde işletme başına ciro bilgisine ulaşmak mümkün olamamaktadır. Bu nedenle ciro verisi yerine ihracat tutarı ile ilgili verilerden faydalanılmaktadır. Bahse konu veriler kullanılarak yapılan değerlendirmelerde, sektörleri, “yıldız”, “fırsat getiren”, “nakit akımlı” ve “zorluk getiren” şeklinde mukayeseli olarak sınıflandırmak mümkündür. Ancak bu yöntemden verimli sonuçlar alınabilmesi için, ülkenin bölge veya il bazında işletme ve istihdam sayıları ile ihracat tutarlarına ilişkin, aynı ya da birbirlerine dönüştürülebilir nitelikte sektörel faaliyet kodu bazında sağlıklı ve düzenli istatistiki kayıtlarının bulunması gerekmektedir.

Avrupa Komisyonu tarafından geliştirilen “Küme Derecelendirme” yöntemi, bölgesel sektörel rekabetçiliğin belirlenmesinde yararlanılan bir araç olarak “Küme Gücü” veya “Küme Performansı” şeklinde değerlendirilmektedir. Kümelene yazınında “Küme Haritalama (Cluster mapping)” olarak da bilinen söz konusu yöntem kapsamında kümenin gücü, sektörel rekabetçiliği belirleyen “Küme Yıldız” derecesiyle ölçülmektedir. Küme Yıldız Derecesi, bölgesel ekonominin göstergesidir ve “mutlak çap, ihtisaslaşma (location quotient; LQ), dinamizm ve üretkenlik” olmak üzere dört boyutta ifade edilen çeşitli alt göstergelerle ölçülmektedir ve birikimli rekabetçilik seviyesini ya da kümenin performansını ortaya koymak üzere kullanılmaktadır (Ketels ve Protsiv, 2014:11-13). Avrupa Komisyonu “Küme Derecelendirme” yöntemi çerçevesinde, küme sektörlerinin yıldız dereceleri AB Ülkeleri ve aday ülkelerin Düzey II Bölgeleri esas alınarak Avrupa Komisyonunun “Avrupa Küme Panoraması” başlıklı sitesinde yayınlanmaktadır. Bu kapsamda küme sektörü olarak belirlenen sektör(ler)in ulusal ve uluslararası seviyede rakiplerinin hangi Düzey II bölgeleri olduğuna ilişkin ya da kümenin gücüne ilişkin değerlendirmeler yapılması mümkün olmaktadır. Avrupa Küme Panoraması web sitesinin yönetiminden sorumlu birim, kendilerine veri gönderen Düzey II Bölgeleri için küme gücü seviyesini hesaplayarak ilgili sayfada yayınlanmasını sağlamaktadır. Bilgi göndermeyen Düzey II Bölgeleri için bir işlem yapılamamaktadır (European Commission, 2016).

Yukarıda değinilen yöntemler sektörlerin, bölgesel rekabetçiliklerinin belirlenmesinde yararlanılan yöntemlerdir. Bunlara ilave olarak “küme stratejisi geliştirme aracı” olarak bilinen “Karo Çerçeve Modeli” ile ilgili analiz tekniğinin, sektörlerin önceliklendirilmesi ve desteklenecek küme sektörlerinin belirlenmesinde ender de olsa, yararlanıldığı bilinmektedir. Ancak “Karo Çerçeve Modeli”, uygulamada genelde “küme geliştirme stratejik yol haritasının hazırlanması” amacıyla daha yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir.

Bölgesel Rekabetçilik için “Küme Analizi”, 1990’lı yılların başında Michael E. Porter tarafından gündeme getirilmiştir ve bölgesel/ sektörel rekabetçiliğin belirlenmesine yönelik hala geçerliliği olan bir yaklaşımdır. Porter’ın rekabetçiliğin yeni ekonomisinin anlatıldığı makalesinde değindiği gibi küme analizi, “ekonominin haritası”nı temsil eden küme dinamiklerinin belirlenmesi için (Porter, 1998:78) uygun bir yöntemdir. Porter’ın öncülüğünü yaptığı bölgesel rekabetçilik için küme analizi yaklaşımı kapsamında, “Karo Çerçeve Modeli” ile “Küme Haritasının Oluşturulması” yöntemi özellikle küme tabanlı kalkınma için birbirlerini destekleyen araçlar olarak değerlendirilmektedir.

Karo Çerçeve Modeli, bölgesel rekabetçiliğin dört temel unsuru olarak ele alınan, (i) Firma stratejileri, yerel rekabet ve işbirliği ortamı, (ii) Firmalar için girdi koşulları, (iii) Talep koşulları ve talebin yapısı, (iv) Destekleyici kurum ve kuruluşlar ile ilgili birçok içsel unsurun ayrıntılı analizini gerektirmektedir. Bunların yanı sıra, (v) Kamu kuruluşlarının mevzuat ve finansal yönden sağladığı destekler, kolaylaştırıcılık ile (vi) Şans unsuru olarak değinilen ancak, küme aktörleri arasında uyum, işbirliği, liderlik, sosyal sermaye gibi konuları kapsayan iki ilave destek unsurun da analiziyle bölgesel rekabetçilik seviyesi ortaya konmaktadır. Porter, Karo Çerçeve Modelinin altı başlıkta ele alınan unsurlarının genel bir çerçeve çizdiğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda sahada uygulama esnasında “yarı - yapısal mülakat” ya da “odak grup” toplantılarını içeren tekniklerden yararlanılarak ayrıntılı hazırlanmış soru formları vasıtasıyla, içsel unsurların mümkün olduğunca derinlemesine analiz edilmesi önerilmektedir.

Porter, küme oyuncuları arasındaki mal ve hizmet akımını sergileyen “Küme Haritası Modeli”ni “sektörün anatomisi” olarak adlandırmaktadır (Porter, 1998:79-80). Porter ve onun çalışmalarını devam ettiren Harvard Business School uzmanları ile Avrupa Komisyonu fonuyla yürütülen birçok yerel ve sektörel kalkınma projelerinin uzmanları, küme analizi ve stratejisi ile ilgili çeşitli ülkelerde yürüttükleri çalışmalarda Karo Çerçevesi Modelinin yanı sıra, makro seviye değer zinciri yapılanmasını gösteren bir model olarak “Küme Haritası”nın birlikte kullanılmasını önermektedirler. Küme haritası, bünyesinde yer alan küme oyuncuları ve onların kendi aralarındaki ilişkileri, değer zinciri yaklaşımıyla ortaya koyması nedeniyle, Karo Çerçevesiyle beraber onun tamamlayıcısı olarak değerlendirilmektedir.

Küme Stratejik Yol Haritasının oluşturulmasında yukarıda değinilen iki yöntemi desteklemek üzere kullanılan bir başka yöntem de küme oyuncuları arası bağlantıların ortaya konması ile ilgili “Küme Ağ Yapılanma Şemasının Oluşturulması” tekniğidir. Kümenin yapısı gereği, kümedeki fiziki ya da insan ilişkilerine dayalı bağlantılar kümenin omurgasını oluşturmaktadır. Çünkü kümede yığılmaların yarattığı ekonomi, ağ bağlantılarının ekonomisiyle birleşerek kümenin gücünü pekiştirmektedir. Söz konusu bağlantılarla Porter’ın Karo Modelinde belirttiği dört ana unsur ile iki destekleyici unsur, başarılı ve etkin çalışır duruma gelmekte ve kümenin üretkenliğini artırmaktadır. Bu kapsamda küme oyuncuları arasındaki yatay ve dikey bağlantıların ortaya konması amacıyla “Küme Haritalama” ya da “Küme Ağ Yapılanma” şeması olarak anılan bir analizin de yerine getirilmesi tavsiye edilmektedir. Bu çerçevede küme iç dinamizmini ortaya koymak üzere işletmelerin temin ettiği mal ve hizmetlere ilişkin saha araştırması yürütülmekte ve küme içi tedarik yapısı ortaya konmaktadır. Değer zincirinde hangi ölçüde kopma olmakta ve bölge dışından tedarik gerçekleşme konusuna ilişkin yapının şekillenmesini sağlayan ağ yapı modeli, ileriye yönelik tasarlanan küme geliştirme stratejisi için önemli bulgular ortaya konmasını sağlamaktadır.

4. DEĞERLENDİRMELER VE SONUÇ

İktisadi düşünce tarihinin gelişimi, bölgesel kalkınmayla ilgili olarak incelendiğinde bölgesel kalkınmaya özgü çalışmaların, bölge bilimi olarak anılan bir disiplinin 1960 sonrası oluşturulmasıyla başladığı görülmektedir. Beraber, 1960 öncesi yaşanan iktisadi buhran ve yoksulluklarla ilgili problemlerin “Bölge Biliminin” gelişimine arka plan oluşturduğu bilinmektedir. 1970’lerde başlayarak 1980’li yıllarda etkisi artan küreselleşme olgusu ve yine aynı süreçte gelişerek 1990’larda

belirginleşen, kalkınmanın yerelde ve içsel unsurlarla gerçekleştiğini ortaya koyan “Yeni İçsel Büyüme Kuramı” da kalkınma gündemine damgasını vurmuş ve halen de güncel olan bir yaklaşımdır. Bunlara ilave olarak Yeni İçsel Büyüme Kuramıyla uyumlu olarak gündeme gelen ve bölgesel kalkınma ile ilgili yaklaşımlara katkıda bulunmak üzere değerlendirilmesi gereken bölgesel rekabetçilik yaklaşımı günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede oldukça rağbet görmektedir.

Bu çerçevede çalışmanın amacı, “Bölgesel Kalkınma bağlamında iktisadi gelişme ile ilgili yaklaşımların geçirdiği evrimler göz önünde bulundurularak, bölgesel kalkınmaya hizmet vermek üzere ele alınıp irdelenmesi gereken ‘bölgesel rekabetçilik ve özel olarak bölgesel sektörel rekabetçilik’ analizlerine ilişkin, konuyla ilgili yazında yer alan kaynaklarla uygulamaya ilişkin deneyimler birleştirilerek değerlendirmelerin ortaya konması” olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada bölgesel rekabetçiliğin belirlenmesine yönelik değerlendirmeler de, gerek konuyla ilgili yazında yer alan yaklaşımlar, gerek sahada AB fonlu ve Kalkınma Ajansları fonlu yürütülen projelerin uygulamaları bütünleştirilerek ortaya konmuştur.

Bu kapsamda ulusal ve bölgesel rekabetçilik ile ilgili olarak Dünya Ekonomik Forumu, İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı ile Avrupa Birliğinin tanımları ve yaklaşımları incelenmiştir. Ayrıca, rekabetçilik konusunun gündeme geldiği 1990’lar itibariyle tartışmaların gündeminde olan Michael E. Porter’ın yöneticisi olduğu Harvard Business School tarafından ulusal ve bölgesel rekabetçilik için getirilen tanım da göz önünde bulundurulmuştur. Konuyla ilgili yazında yer alan yaklaşımların değerlendirilmesi sonucunda, genel çerçevede mikro ekonomik etkinliğin makro-ekonomik rekabetçiliği belirlediği ve iki kavramın arasındaki sıkı bağ bulunduğuna ilişkin bakış açısının kabul gördüğü bilinmektedir. Avrupa Komisyonunca geliştirilen Bölgesel Rekabetçilik Endeksi için bölgesel rekabetçilik “*bir bölgenin firmalara ve orada yaşayanlara, çalışma ve yaşama için çekici ve sürdürülebilir bir çevre sunma yeteneği*” olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede temel vurgu iş dünyasının başarısına, toplumsal refahın sağlanmasına ve çevre sürdürülebilirliğinin önemine yapılmaktadır.

Bölgesel sektörel rekabetçilik, ayrıntılı araştırma ve analiz gerektiren bir alan olup bu kapsamda temel sorunlardan birisi, bölge varlıklarını oluşturan kısıtlı kaynakların hangi sektörler için öncelikle değerlendirilmesi gerektiğine ilişkindir. Porter tarafından 1998’de saha uygulaması başlatılan “Bölgesel Rekabetçilik için Küme Yaklaşımı” ve “Küme Analizi”, son yirmi yıldır birçok ülkede etkin bir araç olarak kullanılmakta olup, hala güncel bir yaklaşımdır. Harvard Business School, kümeler için “bir ulus veya bölgede belli bir alanda faaliyet gösteren bağlantılı şirketler, uzmanlaşmış tedarikçiler, servis sağlayıcılar ve ilişkili kurumların coğrafi yoğunlaşması” olarak bir tanım getirmektedir. Bu bakış açısıyla bir bölgede kümelerin geliştirilmesi rekabet avantajı kazanılmasına yönelik önemli araçlar olarak değerlendirilmektedir.

Bölgesel sektörel rekabetçiliğin makro seviye rekabetçilik ile tutarlılığını sağlamak açısından “PESTLE” analizinin kullanılması verimli sonuçlar getirmektedir. Mikro seviyede bölgesel ve sektörel rekabetçilik için Porter tarafından küme analiz tekniği olarak geliştirilen “Karo Çerçeve Modeli” ve bölgesel düzeyde değer zinciri haritasını sergileyen “Küme Haritası”nın birbirlerini tamamlayacak şekilde kullanılması yararlı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra BCG Matriks Modeli de mikro rekabetçilik sonuçlarının teyit edilmesi için, sağlıklı istatistiki veri mevcutsa, kullanılmasında yarar görülmektedir.

Avrupa Komisyonu tarafından geliştirilen “Küme Derecelendirme” yöntemi, Düzey II bölgeleri seviyesinde sektörel bazda, “birikimli rekabetçilik seviyesi”ni belirlemek üzere oldukça yararlı bir yöntemdir. Konuyla ilgili yazında “Küme Performansı” ya da “Küme Gücü” olarak da anılan bu gösterge, Avrupa’da yer alan bütün Düzey II bölgeleri itibariyle karşılaştırmalı olarak sektörel performansı veya gücü ya da rekabetçiliği ortaya koyması nedeniyle önem taşıyan ve yararlanılması gereken bir yöntemdir. Bunların dışında, küme oyuncularını arasındaki yatay ve dikey bağlantıların ya

da küme iç dinamiklerinin ortaya konması amacıyla oluşturulan “Küme Haritalama” ya da “Küme Ağ Yapılanma” şeması olarak bilinen analiz tekniğinin de yukarıda belirtilen küme analiz tekniklerini desteklemek üzere kullanılması önerilmektedir. Ancak oldukça kapsamlı anket ya da mülakat tekniğinin uygulanmasını gerektirmesi sebebiyle genelde, kaynak kısıtı gibi bir sorunun olmadığı durumlar için tavsiye edilmektedir.

Bölgesel sektörel rekabetçiliğin analizi ve bölgesel rekabet avantajlarının ortaya konmasına yönelik stratejiler için, halen iktisat düşünürleri tarafından geliştirilmiş ve genel kabul görmüş bir yaklaşım olmamasına rağmen, uygulamada niceliksel ve niteliksel birkaç tekniğin bir arada ve bir birlerini teyit edecek şekilde kullanılmalarının en uygun yaklaşım olduğu taşınmaktadır.

5. KAYNAKÇA

- Annoni, P. ve Dijkstra L. (2019). EU Regional Competitiveness Index RCI-2019, Brussels: EC Directorate-General for Regional and Urban Policy.
- Ascani, A., Crescenzi, R., Iammarino, S. (2012). ”Regional Economic Development: A Review”, WP1/03, Search Working Paper, OECD, January, Paris.
- Barro, R., J., Martin, X. S. (1992). “Convergence”, The Journal of Political Economy (University of Chicago), Vol:100, Issue:2, Chicago.
- Blakely, E. (2011). Rural, Urban or Regional Endogenous Development As the Core Concept in the Planning Profession, (Endogenous Regional Development; Edited by Stimson, R., Stough R. And Nijkamp, P), Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Bogdański, M. (2012). “Modern Theories of Regional Development”, (Cited from Pietrzyk, I., “Polityka Regionalna Unii Europejskiej i Regiony w Państwach Członkowskich” Wydawnictwo Naukowe PWN, p. 57-58, 2001, Warszawa), Oeconomica- Copernicana, No:2, Olsztyn.
- Boianovsky, M., and Hoover, K., D. (2009). The Neoclassical Growth Model and 20th Century Economics, History of Political Economy, 41 (annual suppl.), Durham: Duke University Press.
- Button, K. (2011). The Economist’s Perspective on Regional Endogenous Development, (Endogenous Regional Development; Edited by Stimson, R., Stough R. And Nijkamp, P), Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Camagni, R., P. “The Concept of Innovative Milieu and Its Relevance for Public Policies in European Lagging Regions”, Regional Science, v. 74, Issue. 4, (Wiley Online Library), October 1995, (Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2016).
- Capello, R., Nijkamp, P. (2011). Regional Growth and Development Theories Revisited (Endogenous Regional Development; Edited by Stimson, R., Stough R. and Nijkamp, P), Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Çiçek., H. (2013). “Critical Evaluation of Endogenous Regional Development Theories”, Graduate School of Social Sciences, METU, (Unpublished PhD Thesis), Ankara.
- Cooke, P. (2001). “From Techno-poles to Regional Innovation Systems”, Canadian Science Journal, XXIV:1, Toronto, Spring.
- Cooke, P. and Memedovic, O. (2006). Regional Innovation Systems as Public Goods, Vien: UNIDO.
- Dawkins, C. J. (2003). “Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works and Recent Developments”, Journal of Planning Literature, Sage Publications, Vol 18, No:2.

- Delgado M., Ketels C., Porter M. and Stern S. (2012). “The Determinants of National Competitiveness”, NBER Working Paper 18249, National Bureau of Economic Research, Cambridge.
- Dulupçu, M. A. (2002). “Kalkınma İktisadi Üzerine Düşünceler”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Ankara.
- Dulupçu, M., A. (1997). “On Endogenous Growth Theory”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:2, Isparta.
- Dulupçu, M., A. ve Özgür, H. (2006). Yerel Ekonomik Gelişmede Yerel Yönetimlerin Rolü, (Avrupa Perspektifinde Yerel Yönetimler), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Dulupçu, M., Sungur, O., Keskin, H., Sezgin, A., Demirel, O. (2010). “Bölgesel Kalkınmada Yeni bir Kavram Olarak Bilgi Dinamiklerinin Rolü”, VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Ankara Üniversitesi, Ankara, Kasım.
- European Commission, Cluster Mapping Tool, (https://ec.europa.eu/growth/smes/cluster/observatory/cluster_mapping-services/mapping-tool_en), (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2016).
- Eurostat-Overview, <http://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/overview> (Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2016).
- Florida, R. (1995). Toward the Learning Region, Futures, Vol. 27, No. 5, Great Britain: Elsevier Science Ltd.
- Fujita, M., Krugman, P., “The New Economic Geography: Past, Present and the Future”, Regional Science, V. 83, (Wiley Online Library), 2004. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1007/s10110-003-0180-0/pdf> (Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2016).
- Harvard Business School, ” The Death of Distance: How the Communications Revolution Is Changing Our Lives (by F. Cairncross)”, <http://hbswk.hbs.edu/archive/2234.html> (Erişim Tarihi: 22 Eylül 2016).
- Harvard Business School, Institute for Strategy and Competitiveness: “Cluster Studies” <https://www.isc.hbs.edu/competitiveness-economic-development/research-and-applications/Pages/cluster-studies.aspx> (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019).
- Hunt, E. K. (2009). İktisadi Düşünce Tarihi, M. Günay (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi.
- Intarakumnerd P., Chairatana P. ve Tangchitpiboon, T. (2002). “National Innovation System in Less Successful Developing Countries”, Journal of Research Policy , Vol. 31, Issues. 8-9, Elsevier Publishing, Bangkok.
- Kennedy, D. W. (2009). Sustainable Dynamism: A Regional Economic Development Strategy of Continuous Reinvention, Volume I, Connecticut: Connecticut Department of Labour.
- Ketels C. ve Protsiv S. (2014). “European Cluster Panorama 2014”, Cluster Observatory Report, EC, Brussels.
- Ketels, C. (2015). “Cluster Based Economic Development; The Role of US Cluster Portal”, US Cluster Mapping Project Presentation.
- Ketels, C. (2016). Review of Competitiveness Frameworks: An Analysis Conducted for the Irish National Competitiveness Council, Dublin: Irish National Competitiveness Council.
- Kitson, M., Martin R., Tyler, R. (2004). Regional Competitiveness: An Elusive Yet Key Concept?, Oxfordshire.

- Krugman, P. (1991). “Increasing Returns and Economic Geography”, *Journal of Political Economy*, University of Chicago, V. 99, No. 3, Chicago.
- Leonard, T., C. (2009). “Review Article, Redeemed by History”, (A Review Essay on Prophet of Innovation: Joseph Schumpeter and Creative Destruction’ by McCraw, T., K., s; 1-725, 2007, Cambridge), *History of Economic Ideas*, xvii/2009/1.
- Lundvall, B. A. (1996). “Social Dimension of the Learning Economy”, (Paper Presented in Danish Research Unit for Industrial Dynamics Conference), DRUID Working Paper No. 96-1, Copenhagen.
- Maillat, D. (1998). “From the Industrial District to the Innovative Milieu”, *Recherches Economiques de Louvain*, 64(1), New Leuven.
- Marginean, S. (2006). "Competitiveness: From Microeconomic Foundations To National Determinants," *Studies in Business and Economics*, Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Economic Sciences, vol. 1(1).
- Martin, R. ve Sunley, P. (1998). “Slow Convergence? The New Endogenous Growth Theory and Regional Development”, *Economic Geography* (Clark University), Massachusetts, July 1998, Vol 74, No: 3.
- Monsted M. (1974). “Francois Perroux’s Theory of ‘Growth Pole’ And ‘Development’ Pole: A Critique”, *Antipode*, vol.6, Issue.2, July.
- Morgan, K. (1997). “The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal”, *Journal of Regional Studies*, Vol. 31-5, Regional Studies Association, Wales.
- OECD, Regional Competitiveness <http://www.oecd.org/gov/regional-policy/regionalcompetitiveness.htm> (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2019).
- OECD. (2004). *OECD Regions at a Glance 2013: Defining Regions and Functional Urban Areas*. Paris: OECD.
- Perroux F. (1950). “Economic Space: Theory and Applications”, *The Quarterly Journal of Economics*, 64 (1), Oxford University Press, Oxford.
- Porter, M., E. (1998). “Clusters and New Economics of Competition”, *Harvard Business Review*, Harvard Business School, Boston, November December.
- Porter, Michael E. (2004). Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Business Competitiveness Index. In *The Global Competitiveness Report 2003-2004*, edited by Michael E. Porter, Klaus Schwab, and Xavier Sala-i-Martin, 29–56. Oxford University Press.
- Ratti, R., Bramanti, A., “The Dynamics of Innovative Regions”, *Researchgate* (online journal), February 2015 (Erişim Tarihi: 08 Ağustos 2016)
- Sandretto, R. (2009). “François Perroux, a Precursor of The Current Analyses of Power”. *The Journal of World Economic Review*, 5 (1), Lyon.
- Sayın, M. (2017). Bölgesel Rekabetçilik ve Kümelene: Alanya Turizm Konaklama Sektörü Küme Analizleri ve Strateji Önerisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Isparta.
- Stimson, R. ve Stough R. (2008). *Changing Approaches to Regional Economic Development: Focussing on Endogenous Factors*, (Theories of Local Economic Development, Linking Theory to Practice, Edited by Rowe, J., E.), Routledge.

- Stimson, R., Stough R. (2011). An Explanatory Approach to Model Determinants of Endogenous Regional Growth Performance, Endogenous Regional Development: Edited by Stimson, R., Stough R. And Nijkamp, P), Cheltenham:Edward Elgar Publishing.
- Stimson, R., Stough R., Nijkamp, P. (2011). Endogenous Regional Development, (Endogenous Regional Development: Edited by Stimson, R., Stough R. And Nijkamp, P), Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- Sungur, O., Keskin, H., Demirgil, H., Şentürk, C., Dulupçu, M., A. (2013). Kümelenme: Bölgesel Kalkınmada Anahtar mı, Kilit mi?, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Tappi, D. (2001). The Neo-Marshallian Industrial District, A Study on Italian Contributions to Theory and Evidence, Danish Research Unit for Industrial Dynamics Conference - 2001 Book , Oxford: Routledge Publishing, 2001, s. 2-4,.
- Tekeli, İ. (1976). “A Synthetic Approach to Regional Development Theories – Par II”, Journal of Faculty of Architecture, v.2, N.2, Fall 1976, Ankara.
- World Economic Forum (WEF). (2002). The Global Competitiveness Report 2001-2002, (prepared by Schwab, K., Porter, M., E., Sachs, J., D.), Oxford University Press.
- World Economic Forum (WEF). (2018). The Global Competitiveness Report 2018. (Edited by Schwab, K.), Geneva.
- World Economic Forum (WEF). (2019). The Global Competitiveness Report 2019. (Edited by Schwab, K.), Geneva.